

การจัดการเพื่อสงวนรักษาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน :
ศึกษากรณีลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ จังหวัดกระบี่

A MANAGEMENT FOR SAFEGUARDING LOCAL PERFORMING ARTS :
A CASE STUDY OF LIKAY PHA RUAMMIT BUNTERNG SIL TROUPE
KRABI PROVINCE

ภาณินี อนุกุล
กองทุนวิจัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “การจัดการเพื่อสงวนรักษาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน : ศึกษากรณีลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ จังหวัดกระบี่” เพื่อ 1. ศึกษาประวัติความเป็นมา และสถานการณ์ปัจจุบันของลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์จังหวัดกระบี่ 2. ศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการจัดการแสดงลิเกป่า คณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ จังหวัดกระบี่ และ 3. เสนอแนะแนวทางในการสงวนรักษาลิเกป่าอย่างเหมาะสม โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการประกอบกับการสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์เชิงลึกประชากรกลุ่มเป้าหมาย

ผลการศึกษาพบว่าลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2524 เกิดจากการรวมตัวของผู้ที่รักในศิลปะการแสดงลิเกป่า มิได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยการนำของนายตริก ปลอดฤทธิ์ หัวหน้าคณะ ปัจจุบันลิเกป่าในจังหวัดกระบี่คงเหลือเพียง 3 แห่ง คือ อำเภอเหนือคลอง อำเภอคลองท่อม และอำเภอเกาะลันตา ลิเกป่ามีการปรับรูปแบบของการแสดงเครื่องดนตรี การแต่งกาย บางส่วนให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาสในการแสดง สำหรับการ studia ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการแสดงลิเกป่า ในปัจจุบันพบว่า พื้นที่สำหรับการแสดงลิเกป่ามีน้อย ทำให้ลิเกป่าไม่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย เนื่องจากรูปแบบการแสดงไม่เป็นที่นิยมของคนในปัจจุบัน อีกทั้งงบประมาณในส่วนการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรมไม่มีความชัดเจนและแน่นอน

นอกจากนี้ยังพบว่า แนวทางการจัดการเพื่อสงวนรักษาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน “ลิเกป่า” ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดถือเป็นองค์กรหลักในการส่งเสริม และสนับสนุนด้านงานวัฒนธรรมของจังหวัด ควรกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริม และเผยแพร่ “ลิเกป่า” ให้มีความชัดเจนและต่อเนื่อง โดยการมีส่วนร่วมของ ชุมชน สถาบัน

การศึกษา และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งจะต้องร่วมมือกันอย่างจริงจังในการสงวนรักษา
มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ประเภทศิลปะการแสดงพื้นบ้าน "ลิเกป่า" ของภาคใต้ให้สามารถ
อยู่คู่ชุมชนสืบไป

Abstract

Management for Safeguarding Local Performing Arts: A Case Study of the Likay Pha Ruammit Bunterng Silpa Troupe, Krabi Province. This study focuses on: 1) The study of the history and current situation of the Likay Pha Ruammit Bunterng Silpa Troupe, Krabi Province. 2) The study of the problems and obstacles faced by the Likay Pha Ruammit Bunterng Silpa Troupe, Krabi Province. 3) The proposition of guidelines to safeguard "Likay Pha". The researcher applied the qualitative research methodology, participant observation, and in-depth interviews of key informants.

The results of the study revealed that the Likay Pha Ruammit Bunterng Silpa Troupe was established in 1981. The troupe was formed by an aggregation of people who love Likay Pha and was not inherited from the antecessor by Mr. Teuk Podrid, the leader of the Troupe. Now, Likay Pha have been found in three places, in Krabi province including Nuaklong, Klongthom and Koh Lanta districts. Likay Pha has been changing, some of the costumes and instruments have been modified to conform to the present day. With respect to the problems and obstacles in the management of Likay Pha performances, we found that only few people know Likay Pha, and there are just a few places where performances take place, because these performances are not interesting to the modern generation. Budgets provided by the government are uncertain and inconsistent.

They also found that management guidelines should include the involvement of all parties: the provincial office of culture which is the main organization which supports local culture should clearly specify policies which support the preservation, development and promotion of "Likay Pha", and local communities, educational institutions and administrations to seriously cooperate for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage Type of local performing arts "Likay Pha" of Thailand Southern to remain within the communities in the future.

บทนำ

มรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ในสมัยอดีต และได้รับการสืบทอดกันต่อมาถึงปัจจุบันทั้งในรูปธรรมและนามธรรม มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ งานศิลปกรรม งานฝีมือ เครื่องมือเครื่องใช้ ทั้งนี้ยังรวมถึงโบราณสถาน และหลักฐานการจารึกต่าง ๆ ส่วนมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม หมายถึง ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ภาษา ประเพณี ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่สำคัญ แต่ไม่ว่าจะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมแบบใดก็ตาม จะเห็นได้ว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นตัวชี้ชัดถึงการพัฒนาการของสังคมอันเป็นรากฐานความเจริญของท้องถิ่นที่มีความสำคัญ นับเป็นประวัติศาสตร์ที่เยาวชนรุ่นต่อมาควรอนุรักษ์และสืบทอดไว้ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับปลูกฝังความรักความเข้าใจเรื่องราวในท้องถิ่น ที่ต้องช่วยกันรักษาเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาต่อไป (ประชิด สกุนตะ, วิมล จิโรจพันธ์, และกนิษฐา เขยกิจวงศ์, 2551)

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มีความสำคัญในฐานะที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของมนุษยชาติ และพัฒนาการของสังคม อันเป็นรากฐานความเจริญของท้องถิ่นที่มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งปัจจุบันในหลายประเทศต่างตระหนักถึงความสำคัญ เนื่องจากทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทนี้มีแนวโน้มที่จะสูญหาย หากมิได้มีการอนุรักษ์ฟื้นฟู ส่งเสริม และสนับสนุน เพื่อให้มีการสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสืบไป

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ตระหนักถึงความสำคัญของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมโดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรมจึงให้มีการดำเนินการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ภายใต้ต้นบัญญัติว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage)¹ ขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ ยูเนสโก (UNESCO) เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติสืบไป (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2556, หน้า 5)

การละเล่นพื้นเมืองภาคใต้เป็นวัฒนธรรมประจำภูมิภาค และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทยที่มีการละเล่นหลากหลาย ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตของชาวใต้ที่มีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน ผ่านการพัฒนาและสร้างสรรค์มาหลายชั่วอายุคน ซึ่งมีเอกลักษณ์ของการละเล่นพื้นเมืองที่โดดเด่น ทั้งทางด้านดนตรีและการประสมประสานเข้ากับการละเล่นของประเทศเพื่อนบ้าน (บุษกร บินทสันต์, 2554, หน้า 3-4)

ลิเกป่าเป็นศิลปะการแสดงพื้นเมืองอย่างหนึ่งในภาคใต้ มีการ "ออกแขก" ซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญของการแสดงที่เหมือนกันกับลิเกทางภาคกลาง สันนิษฐานว่าลิเกป่าทางภาคใต้น่าจะมีต้นเค้าร่วมกันกับลิเกทางภาคกลาง ต่อมาลิเกป่าได้พัฒนารูปแบบการแสดงเฉพาะตนเองโดยรับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกับลิเกทางภาคกลาง (อุดม นนุทอง, 2529, หน้า 3193) ลิเกป่าคณะหนึ่งๆ จะมีประมาณ 20 - 25 คน ซึ่งรวมทั้งลูกคู่ด้วย ตัวละครที่สำคัญ ๆ มี แยกแดง ยายหี เสนา และเจ้าเมือง

ในอดีตลิเกป่าได้รับความนิยมแพร่หลายโดยเฉพาะทางฝั่งทะเลตะวันตกแถบจังหวัดกระบี่ ตรัง และพังงา (อุดม นูทอง, 2529, หน้า 1393) นิยมเล่นกันมานาน และมีชื่อเรียกอย่างอื่นอีก เช่น ลิเกบก ลิเกรำมะนา ลิเกแขกแดง เป็นต้น (ประชิด สกุนะ, วิมล จิโรจพันธ์, และกนิษฐา เขยกีวงศ์, 2551, หน้า 180) นอกจากนี้ยังพบว่ามีการแสดงลิเกป่ากระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดแถบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง และสงขลา แต่ในปัจจุบันลิเกป่าค่อย ๆ คลายความนิยมลงจนเกือบจะหาชมไม่ได้แล้วนอกจากจะมีเทศกาลงานพิเศษเท่านั้น (เรณู โกสินานนท์, 2536, หน้า 68)

กระบี่เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการสืบทอดการแสดงลิเกป้ามายาวนาน นิยมแสดงมากเมื่อ 80 – 90 ปีที่ผ่านมา (เบญจมาศ ศรีมันตะ, 2554, หน้า 160) มีการสันนิษฐานว่า ลิเกป่า กำเนิดขึ้นที่จังหวัดกระบี่ซึ่งเดิมมีชื่อว่า แขวงเมืองปกาสัย ติดต่อกับการค้ากับนานาชาติ โดยใช้เส้นทางแพรมหาดูดต่อซึ่งในสมัยนั้นนำมาเล่นให้พ่อค้าชาวต่างชาติชม จึงเป็นที่นิยมมาก โดยมีการดัดแปลงเอาท้องเรื่องชาวอินเดียที่เข้ามาค้าขายในจังหวัดกระบี่ เล่นจนเป็นเรื่องราวสืบทอดมาถึงทุกวันนี้ (ฉลอง จิตรประดิษฐ์, 2536 หน้า 52) อย่างไรก็ตามก็จุดกำเนิดนี้ยังไม่มีหลักฐานยืนยันเด่นชัด

ลิเกป่าเป็นสื่อในฐานะศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่นอกจากจะให้ความบันเทิง ยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่และภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อเกิดกระแสการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมในสังคม ส่งผลให้ลิเกป่าในจังหวัดกระบี่ ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่เก่าแก่ของท้องถิ่น มีบทบาทในสังคมลดน้อยลงไม่ได้รับความนิยมอย่างในอดีต และเสี่ยงที่จะสูญหายไปตามกาลเวลา ปัจจุบันลิเกปาคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์เป็นคณะลิเกป่าที่เก่าแก่ที่สุดในจังหวัดกระบี่ ซึ่งมีการสร้างสรรค์ผลงานอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยยังคงรักษารูปแบบการแสดงลิเกป่าแบบดั้งเดิม และเป็นคณะลิเกป่าที่คนในท้องถิ่นให้ความสำคัญและยอมรับในการแสดง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และสถานการณ์ปัจจุบันของลิเกป่า คณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ จังหวัดกระบี่
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการจัดการแสดงลิเกป่า คณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ จังหวัดกระบี่
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการสงวนรักษาลิเกป่า อย่างเหมาะสม

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกศึกษาเฉพาะลิกเปาคนะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ ตำบลโคกยาง อำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงพื้นที่ทำการศึกษา

ที่มา: ดัดแปลงจากภาพแผนที่เว็บไซต์ <https://maps.google.co.th>

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

- 2.1 ศึกษาประวัติความเป็นมาและสถานการณ์ปัจจุบันของลิกเปาคนะรวมมิตรบันเทิงศิลป์
- 2.2 ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการแสดงลิกเปาของคนะรวมมิตรบันเทิงศิลป์
- 2.3 เสนอแนะแนวทางในการสงวนรักษาลิกเปา อย่างเหมาะสม

3. ขอบเขตด้านประชากร

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเรื่อง "การจัดการเพื่อสงวนรักษาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน : ศึกษากรณีลิกเปาคนะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ จังหวัดกระบี่" เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึก ผู้วิจัยแบ่งกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 3 กลุ่ม ดังนี้

- 1) นักวิชาการ / ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม จำนวน 7 คน
- 2) ผู้ชมการแสดงลิกเปา จำนวน 10 คน
- 3) นักแสดงลิกเปา คนะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ จำนวน 7 คน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ท้องถิ่น หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดกระบี่ มีจารีต ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และกติกาทางสังคมร่วมกัน

ลิเกป่า หมายถึง การแสดงประจำถิ่นของกลุ่มชน ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และสืบทอดต่อกันมา โดยผ่านการแสดงที่เป็นรากฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งทางด้านความเชื่อ สังคม และวัฒนธรรม เป็นบ่อเกิดของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของจังหวัดกระบี่

รูปแบบการแสดง หมายถึง องค์ประกอบ ขั้นตอนการแสดง และแนวเรื่องที่น่ามาใช้ในการแสดงของลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์

สงวนรักษา หมายถึง มาตรการเพื่อให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ดำรงอยู่รอดต่อไป โดยการจำแนก การบันทึกหลักฐาน การวิจัย อนุรักษ์ คุ้มครอง ส่งเสริม เชิดชู การถ่ายทอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผ่านทางการศึกษาในระบบและนอกระบบ รวมทั้งการฟื้นฟูมรดกดังกล่าวในด้านต่าง ๆ (UNESCO, 2003, p. 3)

การจัดการ หมายถึง กระบวนการดำเนินงาน เพื่อการสงวนรักษาลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ จังหวัดกระบี่

การจัดการแสดง หมายถึง การจัดกิจกรรมเพื่อทำการแสดงลิเกป่า

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงประวัติความเป็นมาและสถานการณ์ปัจจุบันของลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์
2. ทราบถึงปัญหาและอุปสรรค ในการจัดการแสดงลิเกป่าของคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์
3. เป็นแนวทางการสงวนรักษาศิลปะการแสดงลิเกป่า อย่างเหมาะสมให้คงอยู่สืบไป

กรอบวิธีการดำเนินการวิจัย และสถานที่ทำการเก็บข้อมูล

ศึกษาที่มาและความสำคัญของปัญหานำวิจัย เพื่อกำหนดวัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และสถานการณ์ปัจจุบันของศิลปะการแสดงรวมมิตรบนเวทีศิลปะจังหวัดกระบี่
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการจัดการแสดงศิลปะ คณะรวมมิตรบนเวทีศิลปะจังหวัดกระบี่
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการสงวนรักษาลิเกป่าอย่างเหมาะสม

ค้นคว้า รวบรวม ทบทวนทฤษฎี แนวคิด และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
เพื่อนำมาวิเคราะห์ปัญหานำวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ดังนี้

- แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
- งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ระเบียบวิธีวิจัย: กลุ่มตัวอย่างและเครื่องมือ ในการวิจัย

ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary)	ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary)
	1. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล (In-depth Interview) โดยการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง ใช้คำถามที่เตรียมไว้ในแบบสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้คำตอบที่ครบถ้วนตรง
การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งหมด (Document Research)	ประเด็น และวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา โดยใช้เครื่องบันทึกเสียงในการบันทึกของผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ 2. การสังเกต โดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยการร่วมชมการแสดงและพูดคุยสนทนากับผู้ชมแบบไม่เป็นทางการ รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลโดยใช้เครื่องบันทึกเสียงและจดบันทึกการสนทนาซักถาม 1. นักวิชาการ / ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม 3. นักแสดงลิเกป่า 2. ผู้ชม

ผลการวิจัย

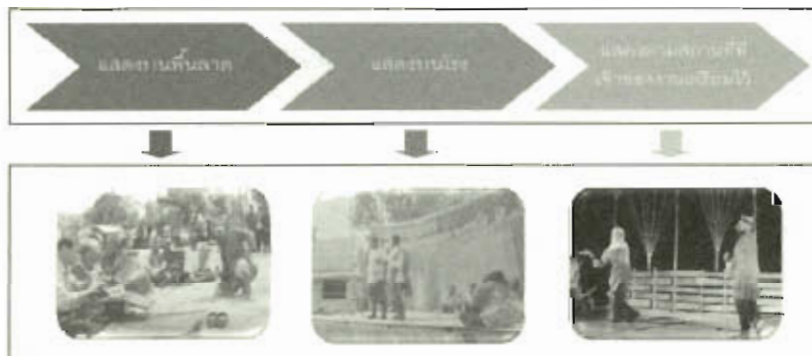

การวิเคราะห์เพื่อสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมา และสถานการณ์ปัจจุบันของลีเกปาคณะรวมมิตรบ้านเทิงศิลป์

คณะรวมมิตรบ้านเทิงศิลป์ ตั้งอยู่เลขที่ 42 หมู่ 7 ตำบลโคกยาง อำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่ เป็นคณะลีเกปาที่ไม่ได้สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เกิดจากการรวมตัวของคนที่มีความรักและชื่นชอบในศิลปะการแสดงลีเกปา มีทั้งที่เป็นสามีภรรยา ญาติพี่น้อง และมาจากเพื่อนบ้านคนคุ้นเคยที่อาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน มีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชนบ้านโคกยาง โดยการนำของ นายตริก ปลอดฤทธิ์ เป็นหัวหน้าคณะ มีสมาชิกในคณะทั้งหมด 15 คน เป็นหนึ่งในสามของคณะลีเกปาในจังหวัดกระบี่ที่ยังทำการแสดงอยู่ปัจจุบัน โดยจุดมุ่งหมายของการแสดงลีเกปาในปัจจุบันของคณะรวมมิตรบ้านเทิงศิลป์ก็เพื่อความสนุกสนาน และเพื่อการอนุรักษ์ไม่ได้ยึดเป็นอาชีพอย่างจริงจัง ซึ่งอยู่ในสถานะเสี่ยงที่จะสูญหาย ด้วยลีเกปายังคงยึดรูปแบบการแสดงแบบดั้งเดิม การปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบันยังมีน้อย ไม่ได้ได้รับความนิยมจากผู้ชม เป็นเหตุให้ออกาสในการแสดงน้อยลง การแสดงลีเกปาในปัจจุบันจึงหาชมได้ยาก ส่วนใหญ่จะมีในงานเทศกาลหรืองานพิเศษเท่านั้น ซึ่งเป็นการสนับสนุนจากหน่วยงานของภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้การสนับสนุนในแต่ละปีจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับนโยบายของภาครัฐและงบประมาณในแต่ละปี นอกจากนี้การสืบทอดการแสดงลีเกปาในระบบครอบครัวมีความเป็นไปได้น้อย เนื่องจากการแสดงลีเกปาไม่สามารถนำไปประกอบอาชีพหลักเพื่อหาเลี้ยงชีพได้ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องให้การสนับสนุนโดยการจัดโครงการฝึกสอนการแสดงลีเกปาให้กับเยาวชน และสถานศึกษาได้นำไปฝึกสอนจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้มีการสืบทอด ซึ่งผลตอบรับที่เห็นเป็นรูปธรรมยังไม่ชัดเจน สิ่งสำคัญหากคนในท้องถิ่นยังไม่เห็นความสำคัญและไม่ให้การสนับสนุนอนาคตของลีเกปาก็อาจสูญหายไป

ภาพที่ 2 วิวัฒนาการสถานที่สำหรับการแสดงลีเกปา

จากการศึกษาในส่วนของสถานที่สำหรับแสดงพบว่า ลิเกป่าได้มีการปรับตัวในส่วนของสถานที่ให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อความสะดวกในการชมของผู้ชม และการจัดสถานที่ของเจ้าของงาน

ตารางที่ 1 สรุปลักษณะการแต่งกายของตัวละครชุดแขกแดง

ตัวละคร	อดีต	ปัจจุบัน	วิเคราะห์ลักษณะการแต่งกาย
แขกแดง 	<ul style="list-style-type: none"> - เสื้อแขนยาวสวมทับด้วยเสื้อนอกนุ่งกางเกงขายาวทับด้วยผ้าใสร่งความยาวระดับเข่า - สวมหมวกสีดำแบบมุสลิม ใสนวดเต็มครีวเสริมจุมูก (ทำจากไม้ทาสีแดง) ให้โตเลียนแบบแขกและใส่สร้อยลูกประคำ 	<ul style="list-style-type: none"> - รูปแบบเดิม หรือบางโอกาสแต่งกายแบบชุดสากลนิยมชายนุ่งทับด้วยผ้าใสร่งความยาวระดับเข่า - สวมหมวกสีดำแบบมุสลิม ใสนวดเต็มครีวเสริมจุมูก (ทำจากไม้ทาสีแดง) ให้โตเลียนแบบแขกและใส่สร้อยคอรูประคำ 	<ul style="list-style-type: none"> - การแต่งกายของแขกแดงมี 2 ลักษณะ ได้แก่ การแต่งกายแบบดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์และแบบสากลนิยมเพื่อให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน แต่ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของแขกแดงด้วยการนุ่งทับด้วยผ้าใสร่ง และเครื่องประดับแบบดั้งเดิม ทั้งนี้การแต่งกายขึ้นอยู่กับสถานการณ์และโอกาสในการแสดง

<p>ยายี</p> 	<ul style="list-style-type: none"> - เสื้อลูกไม้แขนยาว นุ่งผ้าปาเต๊ะ - ใส่ผ้าคลุมศีรษะ แต่งกายแบบผู้หญิงมุสลิมทางภาคใต้ มีสีสันสวยงาม 	<ul style="list-style-type: none"> - รูปแบบเดิม แต่มีลวดลายสีสันสวยงามมากขึ้น 	<ul style="list-style-type: none"> - ลักษณะการแต่งกายของยายี ยังคงยึดรูปแบบการแต่งกายแบบดั้งเดิม เพื่อคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของตัวละคร คือการแต่งกายแบบผู้หญิงมุสลิมทางภาคใต้ แต่มีการพัฒนาในส่วนของลวดลายและสีสันของเสื้อผ้าให้มีความงดงามมากขึ้น
<p>เสนา</p> 	<ul style="list-style-type: none"> - เสื้อคอกลมแขนสั้น นุ่งโจงกระเบน มีผ้าผูกที่เอว - สวมหมวก ใส่งูงเท้าและ บางครั้งอาจแต่งหน้าทาแป้งหน้าขาวเพื่อสร้างความตลกขบขัน 	<ul style="list-style-type: none"> - รูปแบบเดิม หรือ บางโอกาส แต่งตัวตามสบาย สวมเสื้อใต้วงเกงขายาว แบบคนธรรมดาทั่วไปผูกผ้าที่เอว ไม่สวมหมวก ไม่ใส่งูงเท้า และ บางครั้งอาจทาแป้งหน้าขาวเพื่อสร้างความตลก 	<ul style="list-style-type: none"> - การแต่งกายของเสนามี 2 ลักษณะ ได้แก่การแต่งกายแบบดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ และการแต่งกายแบบสมัยนิยม เพื่อให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน โดยการแต่งกายแบบเรียบง่าย ไม่ติดัดกัน ทั้งนี้การแต่งกายขึ้นอยู่กับสถานการณ์และโอกาสในการแสดง
<p>เจ้าเมือง</p> 	<ul style="list-style-type: none"> - ใส่เสื้อขาวกระดุม นุ่งโจงกระเบนใส่งูงน่อง แบบข้าราชการไทยสมัยก่อน 	<ul style="list-style-type: none"> - รูปแบบเดิม หรือ บางโอกาสแต่งกายแบบชุดสากลนิยมชาย 	<ul style="list-style-type: none"> - การแต่งกายของเจ้าเมืองมี 2 ลักษณะ ได้แก่ การแต่งกายแบบดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ และแบบสากลนิยมเพื่อให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้การแต่งกายขึ้นอยู่กับสถานการณ์และโอกาสในการแสดง

จากการศึกษาพบว่า การแสดงลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ในด้านของการแต่งกาย ส่วนใหญ่ยังคงยึดรูปแบบการแต่งกายแบบดั้งเดิม ส่วนการแต่งกายแบบสมัยใหม่อาจมีบ้างในบางครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และโอกาสในการแสดง

ภาพที่ 3 วงดนตรีลิเกป่า

ที่มา: ภายถ่ายจากการสำรวจภาคสนาม เมื่อวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2556

เครื่องดนตรีลิเกป่าที่สำคัญ มี 5 อย่าง ประกอบด้วย รำมะนา 1 – 2 ลูก กลองตุ๊ก 1 ลูก โหม่ง 1 คู่ ฉิ่ง 1 คู่ ปี่ 1 เล่า ซึ่งในคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์มีเครื่องดนตรีประกอบการแสดงลิเกป่าที่สำคัญคือ รำมะนา เป็นเครื่องดนตรีหลักของลิเกป่า ในการกำกับจังหวะและประกอบบทบาทของตัวละคร จำนวน 2 ลูก กลองตุ๊ก 1 ลูก เป็นเครื่องดนตรีใช้ตีขัดกับรำมะนา เพื่อล่อจังหวะให้เกิดความไพเราะและสนุกสนาน โหม่ง 1 คู่ ฉิ่ง 1 คู่ กรับ 1 คู่ และ ปี่ 1 เล่า ใช้บรรเลงเดินทำนองประกอบการขับร้องและการรับของลูกคู่มีท่วงทำนองหรือที่เรียกตามภาษาลิเกว่า "เพลง" ทั้งนี้ในการเลือกให้เพลงจะขึ้นอยู่กับบทบาทของตัวละคร เหตุการณ์ของเรื่องเป็นสำคัญแต่ในปัจจุบันคนปีเริ่มมีอายุมากไม่สามารถบรรเลงดนตรีประกอบการแสดงได้เหมือนเดิม ทางคณะจึงได้ปรับประยุกต์โดยใช้คีย์บอร์ดซึ่งเป็นเครื่องดนตรีสากลเข้าร่วมบรรเลงทดแทน เพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน

บทเพลง ช่วงเวลา	ฤกษ์											
	แขก แดง	ยายี	เสนา	เจ้า เมือง	นา รอด	ฤกษ์ ตา ไฟ	เทวดา	พระเอก	นางเอก	ยักษ์ ผู้	ยักษ์ เมีย	เสือ (โจร)
อดีต	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ปัจจุบัน	✓	✓	✓	✓								

ตารางที่ 2 บทเพลงที่ใช้ในการแสดงลิเกป่าของคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์จากอดีตถึงปัจจุบัน

บทเพลงหรือที่คณะลิเกปาเรียกว่า "ลำ" เป็นบทขับร้องของตัวละคร ซึ่งในปัจจุบันได้มีการปรับเปลี่ยนไป จากเดิมลิเกปาคนระวมมิตรบันเทิงศิลป์มีบทเพลง 12 เพลง ซึ่งแต่ละบทเพลงจะมีลักษณะเฉพาะของตัวละคร (ดูตาราง 2) ในปัจจุบันบทเพลงที่นิยมนำมาใช้มีเพียง บทเพลงของแขกแดง ยายี่ เสนา และเจ้าเมือง เนื่องจากอีก 8 บทเพลง จะถูกนำมาใช้เมื่อมีการแสดงในส่วนของการเล่นเรื่องเท่านั้น แต่ในปัจจุบันไม่นิยมให้มีการเล่นเรื่อง เพราะถูกจำกัดด้วยเวลา เมื่อการออกแขกแดงเสร็จสิ้นก็เป็นอันจบการแสดง บทเพลงเหล่านั้นจึงมิได้ถูกนำมาใช้

ตัวอย่างบทเพลงของแขกแดง

จะกล่าวถึงเรื่องราวแขกเทศ บังมาเล่ามูลเหตุเทศมาจากอินเดีย
มาอยู่เมืองไทยบังตั้งใจชายของ รัฐบาลปกครองแต่ต่างดาวเราเสีย
มาอยู่นานจังอบังมีเมีย ต่างดาวต้องเสียจันมีเมียหนึ่งคน
ชื่อว่ายายี่น้องอยู่ดีพอได้ ตัวก็เหมือนฝ่ายพวกชาย ๆ น่าสน

ตัวอย่างบทเพลงของยายี่

แจ้ว ๆ จีแว่วชอกหู เสียงใครไม่รู้มาร้องเรียกหา
สะดุ้งตื่นพื้นจากนิทรา ได้ยินเสียงภัสดาร้องเรียกหาน้ำใจ
หยิบแบ่งมาเสกสาวลงเลขสี่ ให้ป่าว ๆ ตามนี้รักน้องหลงไหล
หยิบสร้อยมาแขวนหยิบแหวนมาใส่ ตามยุคสมัยประเพณีนิยม

(ตริก ปลอดภัย, สัมภาษณ์, 13 เมษายน 2556)

ขั้นตอน ยุคสมัย	เบิก โรง	ลงโรง	กาด ครู	ว่า ดอก	บอก ชุด	ออก แขก	เล่น เรื่อง	ส่งครู
อดีต	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ปัจจุบัน	✓	✓	✓		✓	✓		✓

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบขนบนิยมการแสดงลิเกปาในอดีตและปัจจุบัน

การแสดงลิเกป่าโดยทั่วไปมีการแสดงที่ดำเนินไปตามตามลำดับขั้นตอนโดยเริ่มจาก เบิกโรง(ไหว้ครู) ลงโรง(โหมโรง) กาดครู ว่าดอก บอกชุด ออกแขกแดง เล่นเรื่อง และส่งครูตามลำดับ

จากตาราง 3 จะเห็นได้ว่าการแสดงลิเกป่าในปัจจุบันมีขนบนิยมการแสดงที่เปลี่ยนไปจากเดิม มีการตัดทอนขั้นตอนของการแสดงบางส่วนออกไป ได้แก่ การว่าดอก เป็นการขับบทของลูกคู่หลังจากจบการโหมโรง เป็นการเกี่ยวพาราสีหรือชมความงามของผู้หญิงโดยแทนผู้หญิงด้วยดอกไม้ต่าง ๆ เพื่อสร้างความสนุกสนานและหยอกล้อกับผู้ชม ส่วนของการเล่นเรื่อง เป็นการแสดงตามเค้าโครงเรื่องที่กำหนดไว้ ในสมัยก่อนเรื่องที่นำมาแสดงจะเป็นนิทานพื้นบ้าน เรื่องจักรๆ วงศ์ ๆ หรือเรื่องที่แต่งขึ้นเอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแต่ละคณะจะนำเรื่องใดมาแสดงก็ได้ ซึ่งการแสดงเรื่องของลิเกป่ามีลักษณะคล้ายกันกับละคร คือมีบทบรรยาย บทร้อง และบทเจรจา ภาษาที่ใช้ทั้งบทร้องและบทเจรจาส່วนใหญ่เป็นภาษาท้องถิ่น แต่ในปัจจุบันจะไม่นิยมการเล่นเรื่อง เนื่องจากต้องใช้เวลานานหากมีเวลาไม่เพียงพอที่จะตัดออกไปเพื่อรักษาเวลาในการแสดงให้มีความกระชับสอดคล้องกับความต้องการของผู้ว่าจ้าง คงไว้เฉพาะส่วนที่มีความสำคัญ อาทิ การลงโรงเพื่อเรียกคนดูและเตรียมความพร้อมของนักแสดง การบอกชุดเพื่อบอกกล่าวให้ผู้ชมทราบว่าการแสดงมีชุดอะไรบ้าง แต่โดยทั่วไปลิเกป่าใช้ชุดแขกแดงเป็นชุดหลักถือเป็นชุดประจำที่ต้องแสดง ส่วนชุดอื่น ๆ เป็นเพียงการบอกกล่าวตามธรรมเนียมของลิเกป่า อาจนำมาแสดงหรือไม่แสดงก็ได้ ซึ่งในกรณีของการแสดงแก่นบน (แก้หมวย) จะนำชุดมะเหิงเม้ยเจิง มาใช้ในการแสดงที่เป็นความเชื่อตามธรรมเนียมการแก่นบนของลิเกป่าด้วย รวมถึงการแสดงที่สัมพันธ์กับความเชื่อว่า "ลิเกป่า" เป็นการแสดงที่มีครู ต้องมี การเบิกโรง กาดครู ทำพิธีไหว้ครู เชิญครูลิเกป่ามาก่อนการแสดงเพื่อคุ้มครองรักษา และเมื่อจบการแสดงก็ต้อง ส่งครู กลับ นอกจากนี้ธรรมเนียมที่สำคัญซึ่งขาดไม่ได้ ถือเป็นเอกลักษณ์ของลิเกป่า คือ การออกแขก เป็นจุดเด่นของการแสดงลิเกป่า ด้วยลีลาการเดินอันกระฉับกระเฉงของแขกแดง ถือเป็นศิลปะที่สำคัญของการแสดง พร้อมทั้งเสียงขับบทอันกังวานใสของยายี รวมถึงกิริยาท่าทาง หน้าตา และคำพูดของเสนาที่ร่วมกันสร้างความบันเทิงให้กับผู้ชม เนื้อเรื่องโดยสังเขปมีว่า "แขกแดงมาจากอินเดีย เมืองลัทธิกะตา (กัลกัตตา) มาทำการค้าขายตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองกระบี่ ได้ภรรยาเป็นชาวพื้นเมือง ชื่อว่า ยายี หรือยายี ค้าขายอยู่นานจึงเกิดความคิดถึงบ้านที่อินเดีย วันหนึ่งจึงนำเรือไปเทียบท่าที่สะพานเจ้าฟ้าหน้าเมืองกระบี่ ฝ่ายเจ้าเมืองได้ยินเสียงเรือลั่นคำเข้าเทียบท่าจึงสั่งให้เสนาไปดู เสนาพบกับแขกแดงและมีการเจรจาซักถามไปมา จึงทราบความว่าแขกแดงจะมาลาเจ้าเมืองและขอลูกเรือ 1 คนเพื่อเดินทางกลับไปอินเดีย เสนานำความไปรายงานให้เจ้าเมืองทราบ เมื่อทราบความเจ้าเมืองก็อนุญาตพร้อมกับให้เสนาหนึ่งคนเดินทางไปอินเดียกับแขกแดงด้วย จากนั้นแขกแดงกลับบ้านมาบอกยายีซึ่งเป็นภรรยา ขอนางให้เตรียมตัวเดินทางไปอินเดีย ตอนแรกยายีไม่ยอมไปอ้างเป็นห่วงบ้านห่วงญาติพี่น้อง แขกอ้อนวอนแถมตัดพ้อจนนางตกลง แล้วจับเก็บข้าวของลาที่ลาน้องลงเรือไป ขณะล่องเรือแขกแดงและยายีได้ขมก ชมไม้ ชมธรรมชาติต่าง ๆ ไปจนถึงเมืองลัทธิกะตา" ซึ่งเป็นขนบนิยมที่ต้องแสดงชุดแขกแดงให้จบเสียก่อนจึงจะแสดงเรื่องอื่น ๆ ได้

อดีตลิเกปาเป็นเพียงการละเล่นพื้นบ้านที่สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินใจให้กับคนในชุมชนตามชนบททางภาคใต้ นิยมนำมาเล่นเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดหลังจากทำงาน ต่อมาเมื่อได้รับความนิยมนมากขึ้น จากการแสดงในกลุ่มชนเล็ก ๆ ได้แพร่กระจายจนเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง เกิดการรวมตัวจัดตั้งเป็นคณะลิเกปา มีการว่าจ้างให้ไปแสดงเป็นเรื่องเป็นราว อีกทั้งการประกวดประชันการแสดงลิเกปา ซึ่งผู้ชนะนอกจากจะได้รับรางวัลแล้ว ผลพวงที่ได้จากการแข่งขันก็คือชื่อเสียง เงินทอง และงานแสดงอีกมากมาย ทั้งงานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานวัด งานประเพณี งานศพ หรือแม้แต่งานที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมอย่างการแก้เหมรย (แก้บน) ลิเกปาสามารถแสดงได้ทุกงาน จนอาจกล่าวได้ว่าลิเกปาเปรียบเสมือนกิจกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน หากในชุมชนมีงานใดก็มักจะมีพบเห็นการแสดงลิเกปาในงานนั้น แต่ในปัจจุบันการแสดงลิเกปาที่เคยพบเห็นได้ทั่วไปในกิจกรรมของชุมชนเริ่มมีบทบาทและโอกาสในการแสดงน้อยลง จะพบเห็นการแสดงลิเกปาได้ก็ต่อเมื่อมีงานเทศกาลประจำปี หรือการจัดกิจกรรมพิเศษของชุมชนเท่านั้น

2. ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการแสดงลิเกปา

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยจัดแบ่งผู้ให้สัมภาษณ์เป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการท้องถิ่น กลุ่มผู้ชม และกลุ่มสมาชิกลิเกปาคณะรวมมิตรบ้านเทิงศิลป์ โดยมีคำถามเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคของการจัดการแสดงลิเกปา ซึ่งคำตอบที่ได้รับจากทั้ง 3 กลุ่ม โดยส่วนใหญ่จะมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน สรุปได้ดังนี้คือ

1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการวัฒนธรรม มีความเห็นว่า งบประมาณในการจัดการแสดงลิเกปามีผลต่อการจัดงาน ด้วยค่าใช้จ่ายที่บางครั้งอาจจะถึงหลักหมื่นซึ่งมีค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับการแสดงอื่นๆ อีกทั้งรูปแบบการแสดงไม่ค่อยมีการพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน จึงไม่ได้รับความนิยมจากผู้ชมเท่าที่ควร รวมถึงการประชาสัมพันธ์ และพื้นที่หรือเวทีสำหรับลิเกปายังมีน้อย ขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ชุมชน สถาบันการศึกษา สภาวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล และองค์การบริหารส่วนจังหวัด ต้องให้ความร่วมมือช่วยกันส่งเสริมและสนับสนุนให้มีพื้นที่หรือเวทีสำหรับลิเกปาได้แสดงออกสู่สาธารณชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

2. กลุ่มผู้ชมการแสดงลิเกปา มีความเห็นว่า ต้องการให้มีการจัดการแสดงลิเกปาต่อไป เนื่องจากลิเกปาเป็นการแสดงที่เก่าแก่ของถิ่น จึงควรรักษาศิลปะการแสดงพื้นบ้านของท้องถิ่นไว้ในแต่ละปีประชาชนมีโอกาสได้ชมการแสดงในงานเทศกาลหรือกิจกรรมพิเศษของทางหน่วยงานราชการ ซึ่งส่วนใหญ่มีความเห็นว่ายอมรับได้เพียงเล็กน้อยเกินไป ควรให้มีการจัดการแสดงลิเกปาให้มีความถี่มากกว่านี้ โดยให้บรรจุไว้อยู่กับเทศกาลงานประเพณีของท้องถิ่น ให้เป็นการจัดงานที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ในส่วนของการแสดงลิเกปาควรมีการพัฒนา รูปแบบของการแสดงนอกจากความบันเทิงแล้ว เนื้อหาของการแสดงควรสื่อสารให้เข้าใจได้ง่าย

มีความแปลกใหม่ น่าสนใจ และมีระยะเวลาในการดำเนินเรื่องอย่างเหมาะสม แต่ยังคงรูปแบบการ แสดงตามขนบนิยมไว้ และสถานที่จัดการแสดงควรเป็นสถานที่ที่มีความสะดวกสบายทั้งในส่วน ของการเดินทางและการรับชม

3. กลุ่มสมาชิกลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ มีความเห็นว่า ทุกภาคส่วนต้องช่วยกันส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการแสดงลิเกป่า ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ทั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลเมืองกระบี่ สภาวัฒนธรรมและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ส่งเสริมให้มีพื้นที่สำหรับการแสดงลิเกป่าเพื่อให้ศิลปินได้แสดงออก ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และได้มีการพัฒนาการแสดงให้สามารถสื่อสารเข้าถึงผู้ชมได้มากขึ้น รวมทั้งการสนับสนุนในตัวศิลปินให้ได้รับการเชิญชูกีเกียรติเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจ รวมถึงอุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการแสดง อาทิ ฉาก ม่าน เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย ให้มีความสวยงามและสามารถนำมาใช้งานได้มีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้กลุ่มสมาชิกลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ยังมีความเห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการจัดการแสดงลิเกป่าแต่ละครั้ง คือ ความพร้อมของร่างกาย เนื่องจากสมาชิกในคณะส่วนใหญ่มีอายุมาก จึงเสี่ยงที่จะเจ็บป่วยได้ง่ายเพราะฉะนั้นทุกคนในคณะต้องดูแลรักษาสุขภาพและเตรียมตัวให้พร้อมอยู่เสมอ ซึ่งในกรณีนักแสดงหรือนักดนตรีคนใดคนหนึ่งเจ็บป่วยขึ้นมาหากไม่มีตัวแทนก็ไม่สามารถรับงานได้ รวมถึงระยะทาง ลักษณะของงาน ที่ต้องเดินทางไปแสดง อีกทั้งค่าตอบแทนต้องนำมาพิจารณาเช่นกันว่าเหมาะสมที่จะรับงานหรือไม่ เนื่องจากลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ไม่ได้ยึดการแสดงลิเกป่าเป็นอาชีพหลัก หากเป็นการแสดงทั่วไปที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่วัฒนธรรมหรืองานที่เกี่ยวข้องกับทางราชการ จึงจำเป็นต้องพิจารณาว่ามีผลกระทบกับรายได้หลักหรือไม่

3. ข้อเสนอแนะในการจัดการเพื่อสงวนรักษา “ลิเกป่า”

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเพื่อสงวนรักษา “ลิเกป่า” 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการด้านวัฒนธรรม กลุ่มผู้ชม และกลุ่มสมาชิกลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ เพื่อหาแนวทางการจัดการแนวทางการจัดการเพื่อสงวนรักษาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน “ลิเกป่า” สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการด้านวัฒนธรรม เสนอแนะไว้ว่า ต้องมีการบันทึกหลักฐาน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับลิเกป่าให้ครบถ้วน รวมทั้งข้อมูลเกี่ยวกับศิลปินลิเกป่า มาจัดทำเป็นข้อมูลเอกสาร ภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหวอย่างละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากในปัจจุบัน “ลิเกป่า” เหลืออยู่น้อยมาก และศิลปินลิเกป่าส่วนใหญ่มีอายุมาก จึงควรจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับการแสดงลิเกป่าให้เป็นรูปธรรมอย่างเร่งด่วน ในขณะที่ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ยังมีชีวิตอยู่และยังสามารถถ่ายทอดความรู้ให้ข้อมูลได้ อีกทั้งต้องสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนเข้า

มามีส่วนร่วม เป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์และสืบทอด "ลิเกปา" สร้างความตระหนักให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญ อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของตน นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรมควรกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริม และเผยแพร่ให้มีความชัดเจนและต่อเนื่อง ให้ลิเกปาได้มีพื้นที่หรือเวทีในการแสดงออก ทั้งในระดับตำบล อำเภอ หรือในระดับจังหวัด รวมทั้งสถาบันการศึกษาของท้องถิ่นต้องช่วยกันอนุรักษ์และสืบทอด "ลิเกปา" ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านของท้องถิ่น โดยการบรรจุอยู่ในการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่น ให้ศิลปินลิเกปามาทำการฝึกสอนให้กับนักเรียน โดยการสนับสนุนอย่างจริงจัง และต่อเนื่อง เนื่องจากการแสดงลิเกปาในปัจจุบันไม่สามารถนำมาประกอบอาชีพได้ การสืบทอดในระบบครอบครัวหรือระบบเครือญาติแบบในอดีตจึงค่อนข้างเป็นไปได้ยาก และเพื่อเป็นการกระตุ้นให้ศิลปินลิเกปาและเยาวชนที่ได้รับการถ่ายทอดได้มีการพัฒนารูปแบบการแสดงของตนต่อไป รวมถึงสร้างแรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญของ "ลิเกปา" จึงควรจัดให้มีการประกวด "ลิเกปา" ในระดับชุมชน หรือระดับจังหวัดด้วย

2. กลุ่มผู้ชมการแสดงลิเกปา เสนอแนะไว้ว่า สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดควรเป็นหน่วยงานหลักในการส่งเสริมและสนับสนุน ให้มีการจัดการแสดงลิเกปาเป็นประจำทุกปี โดยการมีส่วนร่วมของ องค์การบริหารส่วนตำบล กระทรวงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ต้องช่วยกันส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะการแสดงลิเกปาต่อไป เนื่องจาก "ลิเกปา" เป็นการแสดงที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ รวมทั้งสถาบันการศึกษาของท้องถิ่น ต้องให้ศิลปินลิเกปาเป็นวิทยากรสอนในสถานศึกษา จัดฝึกอบรมให้เด็ก และเยาวชน ได้มีความรู้เกี่ยวกับลิเก นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรมควรจัดโครงการทางวัฒนธรรมประจำปี ให้ประชาชนในชุมชนหรือบุคคลทั่วไปที่สนใจได้เรียนรู้เกี่ยวกับลิเกปา ด้วยเช่นกัน

3. กลุ่มสมาชิกลิเกปาคนะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ เสนอแนะไว้ว่า ให้มีการสืบทอด "ลิเกปา" ในสถานศึกษาของท้องถิ่น เพื่อให้ "ลิเกปา" ดำรงอยู่ต่อไป ควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นให้มีการเรียนการสอนโดยศิลปิน ให้มีการดำเนินงานที่มีความแน่นอนและชัดเจน และควรส่งเสริมสนับสนุนงบประมาณในการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง ในการซ่อมแซมและสร้างอุปกรณ์ประกอบการแสดง อาทิ ม่าน ฉาก เครื่องดนตรี และเครื่องแต่งกาย ให้อยู่ในรูปแบบของการอนุรักษ์ รวมถึงค่าตอบแทนแม่ทางคณะไม่ได้เรียกร้องอะไรแต่เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจควรมีค่าแรงให้กับศิลปินบ้าง นอกจากนี้ควรจัดตั้งศูนย์กลางการเรียนรู้ศิลปะการแสดงลิเกปา โดยการสนับสนุนจากภาครัฐจัดตั้งให้มีรูปแบบการดำเนินงานที่ชัดเจน ให้เป็นสถานที่ให้ความรู้ สาธิต ถ่ายทอดและฝึกสอนศิลปะการแสดงลิเกปาให้แก่เด็ก เยาวชน ประชาชนในชุมชน และผู้ที่สนใจศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับลิเกปาได้

4. แนวทางการจัดการเพื่อสงวนรักษาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน "ลิเกป่า"

จากผลการศึกษา ผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางการจัดการเพื่อสงวนรักษาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน: ศึกษากรณีลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์ จังหวัดกระบี่ ดังนี้

1. ต้องมีการบันทึกหลักฐาน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับลิเกป่าให้ครบถ้วน ทั้งข้อมูลประวัติ ท่ารำ จังหวะ ทำนอง บทร้อง บทเพลง ดนตรี รวมทั้งตัวศิลปิน มาจัดเก็บในรูปแบบสื่อต่างๆ อาทิ การทำเป็นเอกสารการเรียนรู้ การบันทึกภาพนิ่ง การบันทึกภาพเคลื่อนไหวอย่างละเอียด เนื่องจากการลงพื้นที่ภาคสนามสำรวจข้อมูลพบว่าในปัจจุบันลิเกป่าเหลืออยู่น้อยมาก และศิลปินลิเกป่าส่วนใหญ่มีอายุมาก จึงควรจัดเก็บข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับการแสดงลิเกป่าให้เป็นรูปธรรมอย่างเร่งด่วน ในขณะที่ผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ยังมีชีวิตอยู่ และยังสามารถถ่ายทอดความรู้ให้ข้อมูลได้ ซึ่งสอดคล้องกับอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มาตรา 2 วรรค 3 "การสงวนรักษา" หมายถึง มาตรการเพื่อให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ดำรงอยู่รอดต่อไป ซึ่งรวมไปถึงการจำแนก การบันทึกหลักฐาน การวิจัยอนุรักษ์ คุ้มครอง ส่งเสริม เชิดชู การถ่ายทอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผ่านทางการศึกษาในระบบและนอกระบบ รวมทั้งการฟื้นฟูมรดกดังกล่าวในด้านต่าง ๆ

2. ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะการแสดงพื้นบ้าน "ลิเกป่า" โดยปลูกจิตสำนึกในความเป็นเอกลักษณ์ หรือท้องถิ่นนิยมให้แก่เยาวชนและคนรุ่นใหม่ ด้วยการอบรม สั่งสอน บุตรหลาน ให้เห็นความสำคัญของการแสดงพื้นบ้าน สร้างฐานคิด สร้างค่านิยมให้คนในชุมชนเกิดความตระหนัก รักษาในศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของตน และส่งเสริมให้มีการสืบทอดภายในชุมชน จัดตั้งศูนย์กลางในการเรียนรู้ศิลปะการแสดงลิเกป่าของชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้จัดตั้งให้มีรูปแบบการดำเนินงานที่ชัดเจน สามารถถ่ายทอดความรู้ และฝึกสอนศิลปะการแสดงให้แก่เด็ก เยาวชน ประชาชนในชุมชน และผู้ที่สนใจศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับลิเกป่าได้ ซึ่งสอดคล้องตาม มาตรา 15 การมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มชน และปัจเจกบุคคล ในอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

3. ให้มีการอนุรักษ์และสืบสานศิลปะการแสดงพื้นบ้าน "ลิเกป่า" ในสถานศึกษาของท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องตาม มาตรา 14 การศึกษา ปลูกฝังความตระหนัก และเสริมสร้างขีดความสามารถ ในอนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ โดยการบรรจุอยู่ในการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่น ให้ศิลปินลิเกป่ามาทำการฝึกสอนให้กับนักเรียนได้มีความรู้ความเข้าใจ และสามารถแสดง "ลิเกป่า" ได้ เพื่อให้มีการสืบทอดลิเกป่าต่อไป ซึ่งทางสถานศึกษาต้องให้การสนับสนุนอย่างจริงจังและอย่างต่อเนื่อง ต้องส่งเสริมให้ศิลปินพื้นบ้านได้มีช่องทางในการถ่ายทอดความรู้กับเด็กรุ่นหลังต่อไป เนื่องจากการแสดงลิเกป่าในปัจจุบันไม่สามารถนำมาประกอบเป็นอาชีพหลักได้ การสืบทอดในระบบครอบครัวหรือเครือญาติแบบในอดีตจึงค่อนข้างเป็นไปได้ยาก ด้วยการแสดงลิเกป่าไม่สามารถนำมาเลี้ยงชีพได้

4. จัดโครงการทางวัฒนธรรมประจำปี โดยหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้อง อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ให้ประชาชนในชุมชนหรือบุคคลทั่วไปที่สนใจได้เรียนรู้เกี่ยวกับลิเกปา นอกจากนี้ควรจัดให้มีการประกวด “ลิเกปา” ในระดับชุมชน หรือระดับจังหวัด เพื่อสร้างแรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญของศิลปะการแสดงพื้นบ้าน อีกทั้งเป็นการกระตุ้นให้ศิลปินลิเกปาและเยาวชนที่ได้รับการถ่ายทอดได้มีการพัฒนารูปแบบการแสดงของตนต่อไป

5. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรม โดยเฉพาะสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ที่เป็นหน่วยงานหลักในการส่งเสริมและสนับสนุน ควรให้การสนับสนุนจัดการแสดงลิเกปาอย่างจริงจัง โดยกำหนดนโยบายในการอนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริม และเผยแพร่ “ลิเกปา” ให้มีความชัดเจน และต่อเนื่อง โดยใช้การแสดงลิเกปาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชุมชน ในการจัดงานต่างๆ ทั้งในระดับตำบล อำเภอ หรือในระดับจังหวัด เมื่อมีการจัดงานขึ้นทุกครั้ง จะต้องมีการให้ “ลิเกปา” และ เพื่อให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ควรบรรจุให้อยู่ในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวเทศกาลประจำปี หรืองานประเพณีประจำท้องถิ่น ได้แก่ งานกระบี่เบิกฟ้าอันดามัน หรืองานปีใหม่ ซึ่งเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี รวมทั้งการสนับสนุนงบประมาณในการจัดซื้อและทำนุบำรุงรักษาอุปกรณ์ประกอบการแสดง อาทิ ม่าน ฉาก เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย โดยคงรูปแบบดั้งเดิมไว้ รวมถึงค่าตอบแทนของศิลปิน ถึงแม้ศิลปินจะทำการแสดงด้วยใจรักแต่เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจควรมีค่าแรงที่เหมาะสมให้กับศิลปินบ้าง

6. ให้รัฐบาลจัดตั้งศูนย์กลางในการเรียนรู้ศิลปะการแสดงลิเกปาให้เป็นสถานที่สำหรับศิลปินได้สาธิตการแสดง ถ่ายทอดความรู้ และฝึกสอนศิลปะการแสดงให้แก่เด็กเยาวชน บุคคลทั่วไปที่สนใจศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับลิเกปา

ในการจัดการเพื่อสงวนรักษา “ลิเกปา” นั้น จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นศิลปินพื้นบ้าน ชุมชน สถาบันการศึกษา องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานวัฒนธรรม จะต้องร่วมมือกันอย่างจริงจัง ในการขับเคลื่อนศิลปะการแสดงพื้นบ้าน “ลิเกปา” ให้สามารถอยู่คู่ชุมชนสืบไป ซึ่งได้ข้อสรุปของแนวทางดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น โดยสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตารางที่ 3 สรุปแนวทางในการจัดการเพื่อสงวนรักษาศิลปกรรมพื้นบ้าน "ลิกเป่า"
ในพื้นที่ศึกษาจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ประเด็น	ผู้เชี่ยวชาญ / นักวิชาการ ด้านวัฒนธรรม	ผู้ชม	สมาชิกในคณะลิกเป่า	ข้อสรุปจากผลการวิจัย
หน่วยงานที่มีส่วน เกี่ยวข้องในการจัดการ	สภาวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สถาบันการศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบล และ องค์การบริหารส่วนจังหวัด ชุมชน	สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล สถาบันการศึกษา กระทรวงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	สภาวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สถาบันการศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบล และองค์การบริหารส่วน จังหวัด เทศบาลจังหวัด	สำนักงานวัฒนธรรมและสภา วัฒนธรรมจังหวัด เป็นองค์กร หลักในการส่งเสริม และ สนับสนุนงานวัฒนธรรมของ จังหวัดโดยความร่วมมือของ ชุมชน สถาบันการศึกษา และ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น
การอนุรักษ์และสืบ ทอด ศิลปะการแสดง พื้นบ้าน "ลิกเป่า"	- ต้องบันทึกหลักฐานรวบรวม ข้อมูลองค์ความรู้ที่ถูกดัดแปลง เกี่ยวกับลิกเป่าให้ครบถ้วน - สร้างจิตสำนึกให้ชุมชนเข้า มามีบทบาทส่งเสริมและ สนับสนุนศิลปวัฒนธรรม พื้นบ้านของ	- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ควรสนับสนุนให้มีการจัดการ แสดงลิกเป่าเป็นประจำทุกปี	- จัดตั้ง ศูนย์กลางการ เรียนรู้ศิลปะการแสดงลิกเป่า ป่าโดยภาครัฐ ให้มี รูปแบบการดำเนินงานที่ ชัดเจน	- ต้องมีการบันทึกหลักฐาน โดยภาพเก็บรวบรวมข้อมูล องค์ความรู้ที่ถูกดัดแปลง เกี่ยวกับลิกเป่าให้ครบถ้วน
การอนุรักษ์และสืบ ทอด ศิลปะการแสดง พื้นบ้าน "ลิกเป่า" (ต่อ)	- ควรมีการสืบทอด "ลิกเป่า" โดย การบรรจุในการเรียนการสอน หลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งทาง สถานศึกษาต้องให้การสนับสนุน อย่างจริงจังและต่อเนื่อง - ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับงาน วัฒนธรรมต้องส่งเสริมและ สนับสนุนให้ลิกเป่ามีพื้นที่หรือ เวทีในการแสดงออกอย่าง ต่อเนื่อง - จัดให้มีการประกวด "ลิกเป่า" ใน ระดับชุมชน ระดับจังหวัด สร้าง แรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชน เห็นความสำคัญของ "ลิกเป่า"	- จัดฝึกอบรมใน สถานศึกษาของ ท้องถิ่น - จัดให้มีโครงการทาง วัฒนธรรมประจำปีให้ ประชาชนในชุมชน หรือบุคคลทั่วไปได้ เรียนรู้	- จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นให้ มีความแน่นอนและ ชัดเจนโดยมีศิลปินลิกเป่า เป็นผู้ให้ความรู้และทำ การฝึกสอน - ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับงาน วัฒนธรรมต้องให้การ ส่งเสริมและสนับสนุน งบประมาณในการ บริหารจัดการอย่าง ต่อเนื่อง	- ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วม ในการอนุรักษ์และสืบทอด - ให้มีการอนุรักษ์ สืบสาน "ลิกเป่า" ในสถานศึกษา อย่างต่อเนื่อง - ภาค รัฐ ต้อง กำหนด นโยบายในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่ "ลิกเป่า" ให้มีความชัดเจนและ ต่อเนื่อง - จัดตั้งศูนย์กลางการเรียนรู้ ศิลปะการแสดงลิกเป่า - จัดโครงการทางวัฒนธรรม ประจำปี

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

การวิจัยครั้งนี้เป็นความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเพียงบางส่วนเท่านั้น ดังนั้น ผู้ศึกษาขอเสนอแนวทางการจัดการเพื่อสงวนรักษาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน “ลิเกปา” เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ คือ ควรจัดเวทีประชาคมเพื่อให้ทราบถึงความต้องการ และความคิดเห็นของเด็ก เยาวชน และประชาชนในท้องถิ่น พร้อมด้วยศิลปินลิเกปา เกี่ยวกับการสงวนรักษาศิลปะการแสดงลิเกปา สำหรับเป็นข้อมูลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้นำไปพิจารณาจัดทำแผนงาน เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

2.1. ควรมีการศึกษาลิเกปาในจังหวัดอื่นๆ ที่อาจมีแนวทางของการจัดการแตกต่างกัน

2.2. ควรมีการศึกษาในเชิงปริมาณเพิ่มเติมเกี่ยวกับความพึงพอใจของผู้ชมการแสดงลิเกปาในปัจจัยต่างๆ เช่น แรงจูงใจที่จะทำให้ผู้ชมมาชมการแสดงลิเกปาอีกหลายๆ ครั้ง เพื่อเป็นการสนับสนุนให้มีการจัดการแสดงลิเกปาต่อไป

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือ

กรมศิลปากร. (2542). แนวทางการทำนุบำรุงรักษามรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

ขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบ.ต.) องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบ.จ.) เทศบาล (ทศ) เขตปกครองพิเศษ. กรุงเทพมหานคร: ประชาชน.

กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). แนวทางการดำเนินงานวัฒนธรรมในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้.

กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ประสานราชการจังหวัดชายแดนภาคใต้.

กลิ่น คงเหมือนเพชร. (2538). การศึกษาวิเคราะห์การแสดงพื้นบ้านลิเกปา จังหวัดกระบี่. กระบี่:

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดกระบี่.

กิตติชัย รัตนพันธ์. (2549). ดนตรี-นาฏศิลป์ พื้นบ้านภาคใต้. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์.

เกรียงไกร วัฒนาสวัสดิ์. (2551). การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม นวศาสตร์แห่งวัฒนธรรม

ศึกษา. ใน แก้วตา โรหิตร์ธนะ และ อภิญญา บัณฑิตลา อรุณนภาพร (บรรณาธิการ).

ปริทรรศน์วัฒนธรรม (หน้า 84). กรุงเทพมหานคร: สุนนพัลลขิง.

เจริญ ศรีประดิษฐ์. (2551). การศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้: กรณี

ศึกษาลิเกปาและสวดมาลัย. รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

ชาญ วังวิภาค. (2551). การท่องเที่ยววัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. (2554). การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร:
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- บุษกร บิณฑสันต์. (2554). ดนตรีภาคใต้: ศิลปิน การถ่ายทอดความรู้ พิธีกรรมและความเชื่อ.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประชิด สกณะ, วิมล จิโรจน์พันธุ์, และกนิษฐา เขยทีวงศ์. (2551). มรดกทางวัฒนธรรม "ภาคใต้".
กรุงเทพมหานคร: แสงดาว.
- พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ. (2540). ลิเกไทย. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- พยอม วงศ์สารศรี. (2542). องค์การและการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: สุภา.
- เรณู โกสินานนท์. (2536). การแสดงพื้นบ้านในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
ไทยวัฒนาพานิช.
- วัชรินทร์ คำรงกุล. (2551). การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชน ในการบริหารจัดการ
วัฒนธรรม: กรณีศึกษาการสืบทอดดนตรีพื้นบ้าน "กาหลอ" จังหวัดยะลา. รายงานการวิจัย
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สายันต์ ไพเราะชญิจิตร. (2550). การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน.
กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2538). ลิเก, กรุงเทพมหานคร. ม.ป.พ.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดกระบี่. (2548). การจัดเก็บข้อมูลภูมิหลังภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง
จังหวัดกระบี่: ลิเกป่าคณะรวมมิตรบันเทิงศิลป์. รายงานการวิจัย สำนักงานวัฒนธรรม
จังหวัดกระบี่.
- King, Thomas. F. (๒๐๐๐). Cultural Resource Management Legal Requirement.
(on-line source) อ้างถึงใน สายันต์ ไพเราะชญิจิตร. (2550). การจัดการทรัพยากรทาง
โบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน.
- _____. (2011). A Companion to Cultural Resource Management.
United Kingdom: Blackwell Publishing.
- Preecha Noonsuk. (2004). Likay Pa: Indigenous traditional theatre of Southern Thailand.
In Chua Soo Pang (Ed.), Traditional theatre in Southeast Asia (p. 138). Bangkok:
Amarin printing and publishing public company limited.
- UNESCO. (2003). Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.
Paris: UNESCO.

บทความในวารสาร หนังสือพิมพ์ สารานุกรม

- ฉลอง จิตรประดิษฐ์. (2536). ศิลปวัฒนธรรม ลีเกาปาศิลปะพื้นบ้านที่ใกล้จะสูญพันธุ์.
เนชั่นสุดสัปดาห์ 2(54), 52.
- เบญจมาศ ศรีมันตะ. (2554). ลีเกา: กรณีศึกษาคณะลีเกาพื้นบ้าน ตำบลลิเล็ด อำเภอพุนพิน
จังหวัดสุราษฎร์ธานี. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ 4(4), 155-192.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2542). "การละเล่นพื้นบ้านภาคใต้". ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้
(เล่ม 1, หน้า 370-372). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อุดม นูหนอง. (2529). "ลีเกา". ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ (เล่ม 8, หน้า 3193).
กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์.

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

- กสิน คงเหมือนเพชรและคณะ. (2544). รองเง็งฝั่งอันดามัน: เนื้อหา รูปแบบ และการสืบสาน,
วัฒนธรรม. รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- กิตติกร วิบูลย์ศรี. (2552). ศิลปะการแสดงลีเกาในแถบชายฝั่งทะเลตะวันตก กรณีศึกษาจังหวัด
กระบี่. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- กิตติมา ทวนน้อย. (2551). ลีเกาคณะเด่นชัยสงวนศิลป์ ตำบลบันแต อำเภอควนขนุน
จังหวัดพัทลุง. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชวาลา จินดาผ่อง. (2538). การศึกษาลีเกาในจังหวัดตรัง. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้.
- สาวิตร พงศ์วัชร. (2540). การศึกษาการแสดงลีเกาจังหวัดภูเก็ต. รายงานการวิจัย
ภาควิชานาฏศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏภูเก็ต.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดปัตตานี. (2551). การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนใน
การบริหารจัดการวัฒนธรรม: กรณีศึกษาการแสดงมะโย่ง อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี.
รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- อำพร ปวงรังสี. (2551). กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษาประเพณีแข่งเรือ
ชุมชนบ้านดอนไชย ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์
พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.